

Med staden som scen

- OM MÄNNISKORS SOCIALA MÖNSTER OCH DERAS RUMSLIGA FÖRUTSÄTTNINGAR I STADEN

Självständigt arbete vid LTJ-fakulteten, Sveriges Lantbruksuniversitet (SLU) 15hp

Ameli Hellner

Fakulteten för Landskapsplanering, trädgårds- och jordbruksvetenskap

Område Landskapsarkitektur, SLU Alnarp

Landskapsarkitektprogrammet

2011-10-25

SLU, Sveriges Lantbruksuniversitet

Fakulteten för Landskapsplanering, trädgårds- och jordbruksvetenskap,
område Landskapsarkitektur, SLU Alnarp

Författare: Ameli Hellner

Titel (svenska): Med staden som scen - om människors sociala
mönster och deras rumsliga förutsättningar i staden

Titel (engelska): When the city becomes a stage - Peoples' social
behavior and their spatial demands in the city

Nyckelord: offentliga rum, socialt beteende, stadsrum, utformning

Handledare (SLU/extern): Arne Nordius

Examinator (SLU/extern): Emma Paulsson

Kurstitel: Kandidatexamensarbete i Landskapsarkitektur

Kurskod: EX0605

Omfattning (hp): 15

Nivå och fördjupning: G2E

Serienamn: Självständigt arbete vid LTJ-fakulteten

Utgivningsort: Alnarp

Utgivningsår: 2011

Program/utbildning: Landskapsarkitektprogrammet

SAMMANDRAG

Det offentliga rummet är så mycket mer än bara ett mellanrum. Det skapar ”liv mellem husene” som Jan Gehl har beskrivit det. Ett mänskligt liv som vi, blivande landskapsarkitekter och stadens planerare och utformare, kan måna om och välja att göra utrymme för.

För ”livet” uppstår inte bara av sig självt. Människors sociala beteendemönster och platsers rumsliga utformning är båda med och påverkar vad som har möjlighet att uppstå i den offentliga miljön.

Den här uppsatsen är en undersökning av hur människor använder sig av den offentliga miljön och hur de ger liv till staden genom olika roller. På en levande gata finns både åskådare och aktörer i olika former. I relation till dessa roller finns ett fysiskt rum, en offentlig plats som svarar mot det sociala beteendet samt rymmer olika möjligheter att träda fram eller dra sig tillbaka, att befinna sig *onstage* eller *backstage*.

Genom att undersöka de sociala handlingar som utspelar sig i den offentliga miljön och hur de offentliga rummens utformning står i relation till dessa, hoppas jag kunna ge en intressant inblick i hur människor med staden som scen ger liv åt det offentliga rummet.

ABSTRACT

The public realm is so much more than just merely space. It creates "life between buildings", as the Danish architect Jan Gehl has put it. A human life, that planners and landscape architects can stimulate and help to develop. Because "life" in our public places do not just happen. Peoples' social behavior-patterns and places spatial formation do both have an effect on what will occur in our public spaces.

This essay is an investigation of the social practice that is taking place on the urban stage where people give life to public spaces through different kinds of behaviour and role-playing. On a living street, there are both actors and spectators. In relation to these roles there is a physical room, a public place which holds different possibilities to come forward or backward, to be *onstage* or *backstage*.

By examining the social patterns in public spaces and in relation, their design, my intention is to give an interesting insight in how people with the city as a their stage give life to the public realm.

FÖRORD

Detta är en kandidatuppsats i Landskapsarkitektur som ingår i kursen *skriva om landskap* vid SLU i Alnarp. Jag vill tacka min handledare Arne Nordius, språkverkstadens Bo Nordlund och även min familj för er hjälp och era intressanta bidrag till den här uppsatsens utformning. Jag vill även tacka er för att ni trott på mig och givit mig stöd och uppmuntran till att ro den här uppsatsen i land.

Ameli Hellner
Augusti 2011

INNEHÅLL

SAMMANDRAG	3
ABSTRACT	4
FÖRORD	5
INNEHÅLL	6
INLEDNING	7
Bakgrund	7
Frågeställningar	7
Disposition	7
Mål och syfte med uppsatsen	8
Material och metod	8
Begrepp	8
Begränsningar	8
OFFENTLIGHETEN OCH DET OFFENTLIGA RUMMET - en definition	9
RÖSTER OM VIKTEN ATT SE TILL MÄNNISKANS SOCIALA BEHOV I UTFORMNINGEN AV STADEN	10
SOCIALA MÖNSTER OCH FYSISKA FÖRUTSÄTTNINGAR I STADEN	10
Att vara aktör eller åskådare på den urbana scenen	10
Att få kontakt med andra i miljöer anpassade för människan	11
Att agera och bli inspirerad i flexibla gaturum	12
Att ta lärdom av staden genom definierade och odefinierade utrymmen	13
Att uttrycka sig och ta det offentliga rummet i anspråk såsom offentligt	13
Att vara känd eller okänd på gator fulla av främlingar	14

Sammanfattning	15
SLUTSATS OCH EGNA REFLEKTIONER	16
Teatern som allegori för staden	16
Att skapa levande stadsrum där det fysiska och sociala möts	17
REFERENSER	19

INLEDNING

Bakgrund

Denna uppsats grundar sig i min egen fascination för staden, dess dragningskraft och det offentliga rummets förmåga att fylla städer med liv. Min bild av staden är romantisk. Där är staden en arena för ett ”verkligt” drama som ständigt utspelar sig. Gaturummet är en öppen scen för mänskliga relationer, politik, konst och samtidens sätt att leva. Det offentliga rummet är så mycket mer än bara ett mellanrum. Det skapar ”liv mellem husene” som den danske arkitekten Jan Gehl har beskrivit det. Ett mänskligt liv som vi, blivande landskapsarkitekter och stadens planerare och utformare kan måna om och välja att göra utrymme för. Enligt Gehl har utemiljön, om den är rätt utformad, möjlighet att stimulera människor. Människorna är själva en stads största attraktion och deras närvaro har stor betydelse för hur vida en stad genererar ”liv” (Gehl, 2006, s. 29).

Men hur stimulerar man människorna? Vilka sociala beteenden och behov har människorna i en stad? Finns det några sociala beteendemönster hos människor i stadsmiljön? Och hur utformar man staden efter detta? Hur tillgodoser den fysiska miljön ett visst socialt beteendemönster?

Samtidigt som stadens utformning är viktig för människornas sätt att verka är människorna viktiga för staden stadens sätt att verka. Utan människorna blir den urbana scenen endast en tom kuliss. Ett folkligt liv mellan husen skapar en attraktiv stadsmiljö och ett positivt klimat som verkar gynnsamt på både på staden och människorna. Men vilka är förutsättningarna för att detta ska uppstå?

Frågeställningar

- Vad finns det för sociala mönster efter vilka människor agerar i den offentliga miljön?
- Hur är den offentliga fysiska miljön kopplad till dessa sociala mönster?
- Vilka fysiska förutsättningar hjälper till att skänka mänskligt liv till de offentliga stadsrummen?

Disposition

Eftersom diskussionerna i denna uppsats förs kring det offentliga rummet inleds uppsatsen med ett avsnitt om *offentligheten* och *det offentliga rummet* så som jag har intresserat mig för det; som både ett socialt och fysiskt rum och en social sfär där människan agerar och ger platser liv och mening. Nästa kapitel, *Röster om vikten av att se till människans sociala behov i utformningen av staden* syftar till att ge en kort inblick i hur den byggda miljön påverkar människornas sociala situation. Följande avsnitt benämns *sociala mönster och fysiska förutsättningar i staden* och har i avsikt att undersöka människors sociala beteendemönster i staden och koppla samman dessa med den offentliga miljöns utformning. Kapitlet är indelat i olika former av socialt agerande och olika fysiska förutsättningar som är kopplade till dessa ageranden. I kapitlet förs en diskussion om hur rollerna *aktör* och *åskådare* kan användas för att beskriva det mänskliga agerandet i stadsmiljön och hur den offentliga miljön kan fungera som en offentlig scen där man kan befina sig både *backstage* och *onstage*. Kapitlet följs sedan av en del med *Slutsatser och egna reflektioner* där jag reflekterar över *teatern som allegori till staden* och hur termerna *onstage*, *backstage*, *åskådare* och *aktör* kan utvecklas. I kapitlet dras också slutsatser om vad i stadens utformning som kan anses viktigt för att människor ska kunna ge liv åt de urbana mellanrummen.

Mål och syfte med uppsatsen

Målet är att genom mina undersökningar få en bättre förståelse för hur människor använder den offentliga miljön socialt och på så sätt ger platser liv. Målet är också att förstå hur den fysiska utformningen på olika sätt rymmer förutsättningar för olika sociala beteenden. Syftet med arbetet är att få kunskaper som jag tror att jag kommer ha nytta av i min framtida utbildning och yrkesroll som landskapsarkitekt.

Material och metod

Som material har både vetenskapliga skrifter, populärvetenskap och ickevetenskapliga texter använts. Lina Olssons avhandling *Den självorganiserade staden* har varit en källa till beskrivningar om hur det offentliga rummet tas i anspråk och Mattias Kärrholms avhandling om *Arkitekturens territorialitet* har använts som en kunskapskälla till hur den arkitektoniska utformningen står i relation till människors anspråkstagande av platser. Forskning från sociologen Mats Lieberg, om hur ungdomar använder sig av staden, som beskrivs i artikeln *Ungdomarna och det offentliga rummet*, har varit en viktig källa för att hitta sociala mönster hos människor i stadsmiljön. För att undersöka människors beteendemönster har även den amerikanska professorn i antropologi och sociologi, Erving Goffmans teorier använts, vilka beskrivs i *Jaget och maskerna*. Valet av just Erving Goffmans dramaturgiska perspektiv på samhället är kopplat till min egen uppfattning av staden som en scen och den övriga litteraturens likheter med Goffmans resonemang.

För att undersöka hur det sociala agerandet är kopplat till det offentliga fysiska rummet har även klassisk populärvetenskaplig litteratur inom ämnet använts, såsom den danske arkitekten Jan Gehls kända *Life between buildings* och den amerikanska arkitekturkritikern Jane Jacobs *Den amerikanska storstadens liv och förfall*. För att få en bild av hur den byggda miljön kan skapa offentliga rum anpassade för

människan har förutom ovannämnda litteratur av Gehl och Jacobs även arkitekten Francis Tibbalds *Making people-friendly-towns* använts.

Hur utformningen har betydelse för det sociala livet i staden har även fått beskrivas genom röster från aktörer som påverkar den offentliga miljöns utformning idag. Till detta har intervjuer med arkitekter publicerade i SLUs tidsskrift *Movium* använts samt Malmö Stads dialog-pm *Möten i staden – om vikten att se den andre i vardagen*.

På grund av tidsbrist grundar sig uppsatsen endast i litteraturstudier men hade mer tid funnits hade det varit intressant att komplettera litteraturstudierna med fallstudier.

Begrepp

Sociala mönster - Detta begrepp använder jag som ett samlingsnamn för sociala aktiviteter och socialt beteende som är återkommande i stadsmiljön och som flera författare hänvisar till.

Offentlig miljö - Avser i den här uppsatsen alla rum *mellan* husen i staden som inte är privata så som exempelvis gator, torg, parker, lekplatser och restutrymmen i staden.

Urban - ”som har att göra med (den större) stadens sätt att fungera”. (Ne.se 2011 [www])

Begränsningar

Den offentliga miljön behandlar i denna uppsats endast offentlig utemiljö. Jag har valt att inte inrikta mig på att undersöka en viss generation av människor i det offentliga rummet, även om texten i uppsatsen ofta relaterar till ungdomar. Uppsatsen innehåller heller inga egna fallstudier utan utgår från andra författares undersökningar i ämnet.

OFFENTLIGHETEN OCH DET OFFENTLIGA RUMMET - en definition

Mats Lieberg gör i sin artikel *Ungdomarna, staden och det offentliga rummet* (1993) en intressant uppdelning av offentlighetsbegreppet där han skiljer på stadens offentlighet som en social *sfär* eller ett socialt sammanhang och de platser i offentligheten som kan beskrivas som offentliga *rum*. Den sociala sfären, menar Lieberg, kan betraktas som de aktiviteter och det sociala liv som omger offentliga platser och kan definieras utifrån den plats där det sociala livet utspelar sig, såsom exempelvis gatuoffentlighet och varuhusoffentlighet. Den kan också utgöra en egen social sfär som är frikopplad från den fysiska miljön och som har egna regler och sociala former. Enligt Lieberg så påverkar sättet att använda allmänna platser vilken grad av offentlighet de får och frågan om offentlighet blir på så sätt snarare en gradfråga än en absolut egenskap (Lieberg, 1993 s. 197-198).

Offentliga rum definieras av Lieberg som platser som är tillgängliga för alla vid alla tidpunkter. ”De kan utnyttjas av vem som helst oavsett bakgrund, samhällsposition, åsikt eller klädsel.” (Lieberg 1993 s. 197). Det offentliga rummet beskrivs ofta som en plats som kan ha olika dimensioner och vara både en social, fysisk och mental plats för människor. Både Jan Gehl (1971) och Henri Lefevre i *The Production of Space* (1991) delar in det offentliga rummet i en social och en fysisk dimension. Lefevre (1991), Mattias Kärrholm (2004) och Kevin Lynch i *The image of the city* (1996) diskuterar även en ytterligare mental dimension. På engelska används uttrycken *public place* och *public space* för att skilja mellan det offentliga rummet som endast en fysisk plats från den plats i offentligheten som är en del av ett socialt sammanhang. Det är det offentliga rummet som ett *public space* och det mänskliga agerandet med koppling till en rumslig kontext som den här uppsatsen har i avsikt att undersöka. Gehl (1971, s. 29) gör en

beskrivning av relationen mellan människa och miljö i ett diagram där han delar in den offentliga miljön i en fysisk och en social miljö, i vilken människan både handlar eller upplever fysiskt eller socialt. Det mänskliga agerandet, så som det diskuteras i den här uppsatsen, kan jämföras med spalten för social miljö nedan.

	Social miljö	Fysisk miljö
handlande	socialt handlande	fysiskt handlande
upplevande	socialt upplevande	fysiskt upplevande

RÖSTER OM VIKTEN AV ATT SE TILL MÄNNISKANS SOCIALA BEHOV I UTFORMNINGEN AV STADEN

Enligt David Slim på Gehl Architects är människan ett flockdjur. I en intervju gjord av Titti Olsson och Anna Lenninger på Movium beskriver Slim hur vi i vår samtid har gjort oss ensamma, trots att människor är gjorda för ett liv tätt inpå varandra (Olsson & Lenninger, 2010, s. 10). Enligt Lieberg har urbaniseringen i Sverige och i många andra länder inneburit en uppdelning av staden i olika funktionsområden som skiljts åt (Lieberg, 1993, s. 205). Boende, arbete, rekreation och konsumtion har rumsligt separerats och i de centrala delarna av städerna har många bostadsfastigheter rivits och ersatts med storskaliga affärs- och kontorskomplex (Lieberg, 1993, s. 205). Detta har, enligt Lieberg, lett till att den moderna planeringen talar om för brukaren hur platser i staden ska användas, vilket gör att platserna inte används till lite av varje och även utesluter vissa brukare (Lieberg, 1993, s. 205). Detta påpekar även Malmö Stadsbyggnadskontor i sitt dialog-pm *Möten i staden - om vikten att se den andre i vardagen* (2007). Malmö stadsbyggnadskontor skriver, liksom Lieberg, att platser i staden idag ofta har blivit specialiserade för att passa ett visst behov, som passar för en viss livsstil och en viss person, vilket motverkar ett mångfald av människor och aktiviteter (Malmö Stadsbyggnadskontor, 2007, s. 8). Enligt David Slim är inte staden en behållare för människor och funktioner, utan snarare ett drivhus där man odlar fram en kultur som bygger på mångfald och möten med det annorlunda (Bulletinen, 2010, s. 10). Platser där människor möts och rör sig blir kreativa miljöer och dessa kreativa miljöer har en positiv inverkan på stadens utveckling, skriver Malmö Stadsbyggnadskontor (2007, s. 9). För att undersöka förutsättningarna för att skapa platser som adresserar en mångfald av människor, diskuterar nästa kapitel olika sociala behov

och beteendemönster som kan återfinnas hos människor i de offentliga rummen samt hur den fysiska miljön står i relation till dessa.

SOCIALA MÖNSTER OCH FYSISKA FÖRUTSÄTTNINGAR I STADEN

”The success of a particular public space is not solely in the hands of the architect, urban designer or town planner; it relies also on people adopting, using and managing the space – people make places, more than places make people.”

(Worpole & Knox, 2007, s. 2)

Att vara aktör eller åskådare på den urbana scenen

Stadens offentlighet kan som tidigare nämnts beskrivas som en social sfär och det offentliga rummet som ett socialt rum med sociala aktiviteter i form av socialt handlande och socialt upplevande. Gehl beskriver sociala aktiviteter som alla aktiviteter som beror på närvaron av andra människor i det offentliga rummet (2006, s. 12). Dessa beskrivs, i 2006 års upplaga av *Life between buildings*, ha olika intensitet där vissa är mer aktiva och andra mer passiva (2006, s. 15). Resonemanget kan liknas vid Gehls tidigare indelning från 1971 av ett socialt handlande och socialt upplevande. De sociala aktiviteterna kan i detta resonemang alltså vara aktiva, såsom att leka, hälsa och konversera, eller passiva, såsom att bara se och lyssna på andra människor. De passiva aktiviteterna är fortfarande sociala och beskrivs inte som passiva liksom när man tittar på tv eller film eftersom människorna själva är närvarande och deltar, även om det är blygsamt, genom att få impulser, inspiration och erfarenheter (Gehl, 2006, s. 15). Även Jacobs gör en liknande indelning när hon beskriver hur det på en levande gata finns både användare och betraktare (Jacobs, 2004, s. 60). I likhet med detta resonemang beskriver Lieberg (1993, s. 222) med

utgångspunkt i Goffman hur individer i stadsmiljöer kan betraktas som ”aktörer på en scen”¹. Individer agerar och representerar en roll samtidigt som de betraktas av andra personer i omgivningen, en publik (Goffman, 1995, s. 9). Man kan således både ur Gehl, Jacobs och Liebergs resonemang urskilja två sociala roller som spelar mot varandra i stadsmiljön; en aktiv, handlande aktör och en passiv, betraktande åskådare.

Med utgångspunkten att individer i en stadsmiljö kan beskrivas som aktörer på en scen kan man även, enligt Lieberg, dela in den urbana scenen på vilken människor ”uppträder” i en ”bakre”, avskild och en ”främre”, exponerad region. Liksom rollerna åskådare och aktörer skiftar och tar sig i uttryck på olika sätt, växlar även behovet och sättet att i den offentliga miljön vara *backstage* eller *onstage*² (Lieberg 1993, s. 229). Lieberg som forskat om ungdomars sätt att använda staden, beskriver hur deras handlingsmönster kan spåras till två typer av rum, vilka kan jämföras med indelning av offentliga rum som platser där man är *backstage* eller *onstage* (a.a.). Onstage-platsen är en plats full av möjligheter och oväntade händelser, där man kan vara åskådare av den stora massan av främlingar eller visa upp sig inför en publik (Lieberg, 1993, s. 223). Backstage-platsen är en plats dit man kan ”dra sig undan” och undvika kontroll och insyn från myndigheter eller för ungdomarnas del ”vuxna” (Lieberg, 1993, s. 223). Att vara *onstage* är alltså i detta resonemang inte bestämt förknippat med att vara aktör utan är en plats även för åskådare. Samma sak gäller platser *backstage*, som har en funktion både för åskådaren och aktören.

Att få kontakt med andra i miljöer anpassade för människan

Både Gehl (2006) och Jacobs (2004) påpekar att den offentliga miljön är en plats för att hämta intryck och få kontakt med den sociala världen utanför hem, arbete och skola. Bänkar som är placerade med utsikt över de gator med mest gångtrafikanter är de bänkar som används mest konstaterar både Gehl (2006, s. 27) och Jacobs (2004, s. 59). Folk gillar att vara åskådare och bara sitta och titta på andra människor i stadsmiljön. Det är ett sätt att få information om sin samtid menar både Gehl (2006, s. 21) och Lieberg (1993, s. 219). Att se och höra andra människor är också utgångspunkten för all annan social kontakt i den offentliga miljön och är en förutsättning för att kunna skapa annan typ av aktivitet än att observera (Gehl, 2006, s. 63).

”Eftersom syn och hörsel är relaterade till de mest övergripande av utomhusaktiviteterna är syn- och hörselkontakterna och hur de fungerar, naturligtvis en grundläggande planeringsfaktor.” [egen översättning] (Gehl, 2006, s. 63) Den offentliga miljöns utformning kan göra det lättare eller svårare för människor att uppleva vad som händer på offentliga platser, beroende på hur pass väl utformningen är anpassad efter den mänskliga perceptionen. Som exempel på fysiska förutsättningar som är viktiga för att människor ska kunna se och höra varandra skriver Gehl att där inte bör finnas några väggar som skiljer människor åt, att människor orienteras ansikte mot ansikte och att aktiviteter sker i ögonhöjd då människans horisontala synfält är mycket bredare än dess vertikala (Gehl, 2006, s. 63). Det är också viktigt för den mänskliga perceptionen att observationerna sker i låg hastighet och att avstånden mellan människor inte är för långa (a.a.). ”The social field of vision” är, enligt Gehl, 100 meter men för att man som åskådare

¹ Hämtat från Ervin Goffmans (1998) i *Jaget och maskerna. En studie i vardagslivets dramatik*

² Termerna hämtar Lieberg från Goffmans dramaturgiska samhällsperspektiv

både på en teater och i stadsmiljön ska kunna läsa av känslor och gester hos människor får avståndet inte vara mer än 35 meter (Gehl, 2006, s. 65). För att folk ska kunna roa sig med att sitta och titta på gatulivet är det viktigt att man kan uppleva att det händer något på gatan, skriver Jacobs (2004, s. 57). Enligt Gehl är relationen i avstånd mellan byggd miljö och människa samma som mellan människor; ju närmare de befinner sig varandra ju intimare är relationen (Gehl, 2006, s. 69). Städer med små dimensioner, smala gator och små utrymmen uppfattas som intima, varma och personliga (a.a.). I motsats till detta så uppfattas stora ytor, breda gator och höga byggnader som opersonliga och kalla (a.a.). Att människor befinner sig närmare varandra, menar Gehl, underlättar för kontakt mellan människor att uppstå, vilket i sin tur genererar liv i stadsmiljön (Gehl, 2006, 69). Den fysiska utformningen av stadsrummet påverkar även hur pass väl man hör varandra. Ljud absorberas, fortleds eller reflekteras när det möter olika ytor (Cerwén, 2010, s. 6). Olika material, strukturer och former i vår omgivning skapar olika ljudupplevelser och medan hårdgjorda ytor reflekterar och förstärker ljud, fungerar mjuka som absorberare (Cerwén, 2010, s. 6).

Att agera och bli inspirerad i flexibla gaturum

"[...] åsynen av människor drar till sig ännu fler människor [...]" (Jacobs, 2004, s. 59) Flertalet författare, bland dem Jacobs, konstaterar att åsynen av andra människor drar till sig ännu fler människor. Mänsklig aktivitet, att se människor "in action" klassas, i en studie gjord av Gehl Architects i Köpenhamn, som en areas "main attraction" (Gehl, 2006, s. 28). Där konstateras att musik, konst och människor inuti hus är intressantare än platserna och husen själva. Människorna själva är således en stads största dragplåster och dess närvaro har stor betydelse för hur vida en stad genererar "liv" (Gehl, 2006, s. 29). Dessa människor i aktivitet kan ses som aktörer som underhåller andra men de inspirerar också till aktivitet bland åskådarna. Både Gehl (2006, s. 21) och Jacobs (2004, s. 110) ger exempel på hur

exempelvis barn får idéer av att observera andra barn leka och själva börjar agera och delta i leken. Finns åskådare finns också möjligheten att byta av aktören och på så sätt förlänga aktiviteten och stunden man vistas i det offentliga rummet. Livet i stadsmiljön är enligt Gehl (2006) en process där "something happens because something happens" och processen är beroende av antalet aktiviteter men också av *hur länge* de pågår (Gehl, 2006, s. 77).

För att kunna betrakta utan att ännu ha bestämt sig för om man vill delta kan den offentliga miljön erbjuda olika möjligheter att stå och åskåda och eventuellt bli inspirerad. Enligt Gehl växer aktiviteter från kanten in mot mitten, vilket gör att kantzonens utformning blir viktig. "If the edge fails then the space never becomes lively." (Christopher Alexander citerad i Gehl, 2006, s.150) Människor gillar att luta sig, stå nära, leka runt eller ställa någonting mot något (Gehl, 2006, s.151). På gräsmattor och stora ytor placerar sig människor sällan i mitten om det inte finns någonting att sitta bredvid (Gehl, 2006, s.153). Irreguljära fasader är ett annat exempel på en kantzon där människor gärna står och tittar (Gehl, 2006 s. 153). Framför fasader är också den plats där event oftast utspelar sig (Gehl, 2006 s. 93) och aktörer kan tänkas ta plats.

Enligt Ghel (2006) och Jacobs (2004) uppstår sociala aktiviteter i den offentliga miljön ofta när man gör något annat. Lek uppstår exempelvis ofta spontant, kanske på väg till eller från skolan och både Jacobs (2004) och Gehl (2006) påpekar att gaturummet bör vara utformat så att det tillåter denna form av spontana aktiviteter som drar till sig människor. Det bör finnas det Tibbalds kallar *Pedestrian Freedom*, där man som människa inte är begränsad av bilen utan har en viss rörelsefrihet (Tibbalds, 2001, s. 49). Enligt Mattias Kärrholm (2004, s. 271) är en plats komplexitet i form av antalet handlingar och användningar som kan ske där, avgörande för hur pass välbesökt platsen blir. Om en plats bara används till biltrafik eller kommersiell verksamhet innebär detta en inskränkning på vilka personer som får

vistas där och därav också vad som kan uppstå (Kärrholm 2004, s. 271). Att en plats inte är för ”låst” i sin materiella utformning och att den innehåller en tidsmässig flexibilitet vad det gäller användningen är exempel på andra faktorer som har en positiv inverkan på hur pass komplex och spontant använd den blir (Kärrholm, 2004, s. 277).

Att ta lärdom av staden genom definierade och odefinierade utrymmen

Både Gehl (2006, s. 21) och Mats Lieberg (1993, s. 222) poängterar det offentliga rummets vikt som en plats där man hämtar intryck och lär sig om sin samtid, hur folk jobbar, klär och uppför sig. Jacobs (2004) har i sin bok ägnat ett helt kapitel åt trottoarens funktion som barnuppfostrare. Lärdomen hämtas genom att observera och vara åskådare men också genom att vara aktör och själv agera. Enligt Lieberg är en viktig anledning till att exempelvis ungdomarna vistas i innerstaden, att de vill visa upp sig och pröva olika beteenden och handlingar vad det gäller allt ifrån utseende och stil till olika färdigheter (Lieberg, 1993, s. 222). Uppträdandet regleras av informella regler och normer hos åskådarna och testas av ungdomarna inför publiken (Lieberg, 1993, s. 222).

För att ta lärdom av staden behövs folkrika och livliga platser onstage men också platser backstage för ”subjektivt identitetsarbete” (Lieberg, 1993, s. 223). Ungdomar är, till skillnad från vuxna, ofta hänvisade till offentliga miljöer när de vill vara för sig själva och det är, enligt Lieberg ofta de icke planerade offentliga utrymmena som lockar dem mest (Lieberg, 1993, s. 228- 229). ”I dessa miljöer är utrymmet för frihet, fantasi och eget skapande ofta större än i färdigplanerade miljöer” (a.a). Att det som offentliga rum även finns ”oplanerade rum” med avsaknad av en påtvingad struktur och som tillåter egna initiativ är betydelsefullt för speciellt ungdomar och barns identitets-skapande hävdar också Janäng (2010) som skrivit sin uppsats om just stadens odefinierade rum.

Att uttrycka sig och ta det offentliga rummet i anspråk såsom offentligt

”För att en allmän plats ska uppfattas som offentlig räcker det inte med att den är *öppen och tillgänglig* för alla vid alla tidpunkter och att den är *gemensam* för alla. Den måste också användas på ett sådant sätt att ingen har anledning att känna sig utestängd eller ovälkommen.”
(Lieberg 1993 s. 198)

Enligt Mitchell (2003) representerar det offentliga rummet ofta något som exempelvis en stads stadspark, en shoppinggata, ett torg framför stadshuset, men det representeras också som en offentlig plats genom att användas som offentligt av människorna (Mitchell 2003, s. 129). Att ta det offentliga rummet i bruk såsom offentligt är en kontinuerlig kamp mellan olika intressen (Olsson, 2008 s. 102). Det kontinuerliga ianspråkstagandet och omskapandet av det offentliga rummet hindrar, enligt Olsson, ett visst dominerande ianspråkstagande som skulle utesluta vissa grupper. Enligt Olsson är det offentliga rummet är en plats för *generell* och *unik appropriation* (Olsson, 2008). Dels ett slags generellt och allmänt tillåtet sätt att använda en plats och dels ett unikt, alternativt sätt att använda rummet, som strider mot föreskrivna regler om hur det offentliga rummet ”ska” användas (Olsson, 2008 s. 101).

Ungdomar tar inte, likt vuxna, staden och miljön för given utan överskrider ibland ordningen och ger platser egna betydelser och nytt innehåll (Lieberg 1993 s. 224). Att använda räcken, trappor och andra fysiska element i staden för parkour eller att göra gatukonst är ett agerande som på ett unikt sätt använder den offentliga miljön för att ge platser en alternativ innebörd. ”Stan är trist” hävdar Malmö Streets project på sin hemsida där de visar hur de genom att ta saker i egna händer gör ingrepp på stadens utformning (Malmö Street projects,

[online], 2011-05-20). Enligt Emma Paulsson, landskapsarkitekt och doktorand vid SLU i Alnarp, är gatukonst ofta ett sätt att väcka frågan kring vem det offentliga rummet tillhör. ”Ett medvetet normbrytande” är en viktig del av gatukonsten och ett sätt att väcka uppmärksamhet hävdar Paulsson (Paulsson i; Guwallius, 2010 s. 8-12). Ofta vill gatukonstnärerna berätta något eller uppmuntra till interaktion (Paulsson i; Guwallius, 2010 s. 11) och det handlar således om att hävda sin roll som aktör i en stad och säga en publik något. Att på ett avvikande sätt ta det offentliga rummet i anspråk kan upplevas stötande, men Paulsson poängterar att lika väl som att man ställer sig frågan hur det skulle vara om alla människor omformade staden efter eget tycke, bör man ställa sig frågan hur det skulle vara om ingen gjorde det och hur en sådan *Ingens stad* skulle se ut (Paulsson i; Guwallius, 2010 s. 12). Det offentliga rummet hålls som Olsson påpekar ständigt vid liv genom en ständig kamp mellan människors olika intressen (Olsson, 2008, s. 101).

Enligt Mattias Kärrholm (2004) kan graden av offentlighet och vad som tillåts i form av appropriation på en plats läsas i termer av territoriell komplexitet. Ju fler funktioner, handlingar och associationer det finns människor och platser emellan, desto ”neutralare” blir platsen. Och ”udda” uppträdande, menar Kärrholm, väcker minst uppmärksamhet på en territoriellt komplex plats (Kärrholm 2004 s. 282).

Att vara vara känd eller okänd på gator fulla av främlingar

En av de egenskaper som människor värderar högst i en storstad är enligt Jacobs avskildheten, att man kan vara anonym (Jacobs, 2004, s. 82). Att kunna vara en främling bland andra främlingar är också enligt Lieberg ”en förutsättning för ungdomars upplevelse av frihet i stadslivet” (Lieberg, 1993, s. 229). Lieberg ger exempel på hur anonymiteten i förhållande till andra grupper i den urbana miljön skapar möjligheter att iaktta och fantisera om andra och sedan själva

leka med identiteter och beteenden (Lieberg, 1993, s. 223). Bara att befinna sig i dagens täta, anonyma, stadsmiljöer, utgör därför för många en viktig social funktion (Lieberg, 1993, s. 32). Att vara kring andra är också, som Gehl påpekar (2006, s.17), ett komplement till att vara själv. Man är ”böand andra” utan att vara med någon speciell person (Gehl, 2006, s.17). Som åskådande främling är man som tidigare nämnt inte passiv, utan ser och hör och får erfarenheter och impulser från andra främlingar i stadsmiljön.

Anonymiteten mellan rollerna i stadsmiljön kan beskrivas som fluktuerande. Lieberg återger hur Lofland använder sig av tre kategorier för att beskriva stadsmänniskornas förhållande till varandra; *personligt känd, känd till kategori* och *främling* (Lieberg, 1993, s. 220). Och det som gör stadslivet så intressant och oberäkneligt, enligt Lofland, är ”att en person genom ett kort och ofta slumpmässigt sammanträffande på några få ögonblick kan förvandlas från främling till personligt känd”. (a.a.) Enligt Jacobs möjliggör anonymiteten i stadsmiljön att man kan ”känna” folk som man annars inte skulle känna. Det är en form av främlingar, kända till kategori, med vilka människor upprätthåller *trottoarrelationer* som med tiden kan utvecklas och bli en *familjär offentlig relation* (Jacobs, 2004, s. 86). Dessa bildas enligt Jacobs som en bieffekt av människors normala rörelser i det offentliga rummet (Jacobs, 2004, s. 86) och de upprätthålls ofta tack vare den *offentliga personen* (Jacobs, 2004, s. 92). Dessa offentliga personer är butiksägare, barägare och liknande och de är kända för att de *är* offentliga och har många relationer med olika människor som är anonyma sig emellan (Jacobs, 2004, s. 92). Den offentliga personen har också en funktion som övervakare och skapar ordning och trygghet genom att han ofta finns på samma plats och har koll på de anonyma stadsmiljöerna (Jacobs, 2004 s. 59).

För att man ska kunna vara anonym i en stad krävs, enligt Jacobs, att staden tillåter främlingar. ”Man måste känna sig trygg på gatan trots alla dessa okända människor” skriver Jacobs (2004, s. 52). För detta bör

utrymmen mellan husen ha ögon och byggnader får inte vända ryggen till och göra gatan blind (Jacobs, 2004, s. 57). Fasader ut mot gatan och blandade funktioner som håller livet igång dygnet runt är en förutsättning för att ögonen som bevakar det offentliga utrymmet ska kunna finnas där (Jacobs, 2004, s. 57). Trygghet fungerar bäst, menar Jacobs, när gatorna används frivilligt och för att folk är på väg någonstans. Detta påpekar även Malmö stadsbyggnadskontor när de beskriver hur offentliga rum i Malmö gärna ska vara ”väntrum” på väg till eller från målpunkter (Malmö Stadsbyggnadskontor, 2007, s. 6). En grundförutsättning för detta är enligt Jacobs att butiker, barer, och restauranger blandas med bostäder. På så sätt befolkas gatorna genom att de leder någonstans och ”anonyma personer” blandas med *offentliga personer* (Jacobs, 2004, s. 58). Som en förutsättning för att platser ska kunna övervakas bör de också enligt Jacobs ha tydliga och hanterbara gränser mellan det privata och offentliga så man vet vad som ska övervakas (Jacobs, 2004 s. 58). Enligt Gehl (2006) kan gränsen mellan privat och offentligt också med fördel ske gradvis från en *privat* plats till en *halvprivat*, *halvoffentlig* och sedan *offentlig plats* (Gehl, 2006, s. 59) På detta sätt förstoras både den offentliga och privata sfären och gör att fler människor vågar ta sig längre ut mot gränserna från båda håll. Detta menar Gehl, resulterar i större användning av de offentliga rummen och därigenom mer liv till den offentliga miljön (Gehl, 2006, s. 59).

Sammanfattning

Det här kapitlet har tagit upp olika sociala mönster som det offentliga rummet rymmer. Det har handlat om hur människor agerar i stadsmiljön och på vilket sätt det kan ta sig i uttryck i form av åskådare och aktörer. Människor har beskrivits använda det offentliga rummet för att få kontakt med andra, för att aktiveras och bli inspirerade, för att ta lärdom om sin samtid och utvecklas personligen, samt för att dels få demonstrera att de finns, dels få vara anonyma och försvinna i

mängden. Kapitlet har också undersökt fysiska faktorer i den offentliga miljön som är kopplade till hur människor använder sig av det offentliga utrymmena. Staden har liknats med en teater som förutom att rymma åskådare och aktörer består av ett sceneri där man kan befinna sig backstage eller onstage. En reflektion över användningen av dessa termer diskuteras i nästa avsnitt tillsammans med en slutsats om hur människor hjälper till att ge det offentliga rummet liv.

SLUTSATS OCH EGNA REFLEKTIONER

Teatern som allegori för staden

Termerna *backstage* och *onstage* är hämtade från Goffman, men det är Liebergs definition av dessa platser som har använts i den här uppsatsen. Goffmans bakre och främre ”scen” är mer av ett ramverk identifierat med en individs rollspel och förknippat med ett generellt samhällsperspektiv medan, Lieberg analyserar hur människor använder sig av olika miljöer i offentligheten som platser för olika typer av sociala behov. Liebergs definitioner blir på så sätt mer intressanta för den här uppsatsen som berör offentliga rum i staden. Lieberg definierar platser *onstage* som ”Platser, fulla av möjligheter och oväntade händelser, där man antingen kan vara anonym i den stora massan av främlingar eller visa upp sig inför en publik.” (Lieberg 1993, s. 229). Lieberg beskriver dock inte särskilt ingående vilka platser i staden som fungerar bra för detta ändamål, men utifrån definitionen och andra författares resonemang går det att hitta exempel på platser i staden som skulle kunna fungera som bra *onstage*- och *backstage*platser. Miljöer där det cirkulerar mycket människor, såsom gågator och handelstorg, kan tänkas vara bra *onstage*-platser. Folkrika platser är händelserika genom att de, som Gehl påpekar ständigt förändras med de olika människor som rör sig där. ”Ingen stund är den andra lik där människor cirkulerar bland människor”. [egen översättning] Ghel (2006, s. 21) Enligt Bill Hilliers teorier om *space syntax* som beskrivs av Kärrholm (2004, s. 159) är det i de mest välkopplade rummen och gatorna som chansen är störst att man finner flest förbipasserande. Rum i staden som har en koppling till andra rum blir på så sätt en bra plats för att befinna sig *onstage*. Offentliga rum som ansluter till andra kan också tänkas vara en bra *onstage*-plats för åskådaren då kantzonen mellan ett rum och ett annat, enligt Gehl (2006), är en populär zon för att stå och titta. En bra *onstage*-plats kan också anses vara en plats som blir händelserik

genom att den tillåter många olika typer av agerande. Enligt Olsson (2008) blir gaturummet som mest intressant där generell och unik *appropriation* kan samverka. Platser som lockar människor att ta det offentliga rummet i anspråk på olika sätt och som kanske i sig är olika, kan på detta sätt också bli bra *onstage*-platser. En mångfald av människor skapar underlag för att en mångfald av aktiviteter ska uppstå och här konstaterade Kärrholm (2004) att platser med hög territoriell komplexitet är mer tillåtande och kan rymma både ”vanliga” och mer ”udda” aktiviteter och därigenom locka både en större mängd och mångfald av människor.

Platser *backstage* definierar Lieberg som ”undagömda ställen” för ”subjektivt identitetsarbete” (Lieberg 1993, s. 229). Exempel på *backstage*-platser kan enligt Lieberg vara bakgårdar eller andra avskilda platser skyddade från insyn (a.a). Stadens oplanerade rum fungerar både enligt Lieberg (1993 s. 228) och Janäng (2010, s. 18) som identitetsstärkande platser och kan ses som offentliga *backstage*-platser, där man kommer undan från den stora folkmassan och kan undvika kontroll och insyn från myndigheter och liknande. På dessa platser finns också utrymme för eget skapande och omformande, vilket är en form av identitetsarbete som enligt Janäng (2010) och Lieberg (1993) är viktigt för speciellt barn och ungdomar. Parker och andra naturområden i staden kan också tänkas rymma denna frihet, då de ger människor möjlighet att dra sig undan och ofta även innehåller möjligheter att inrätta egna smårum där man får vara ifred, ensam eller i grupp.

Människors sociala beteenden i stadsmiljön har i uppsatsen diskuterats utifrån indelningen av människor i åskådare och aktörer. Den beskrivning av åskådare och aktör som görs i denna uppsats är en egen sammanställning och tolkning av olika författares resonemang. Indelning är förstås en förenkling som inte ser till människors olikheter i form av ålder, intresse, kultur och värderingar. I ett nästa steg skulle det kunna vara intressant att utveckla åskådarna och aktörerna till mer

nyanserade brukare, vars beteende också kan kopplas till något slags mönster, såsom exempelvis den tidsfördrivande pensionären eller den kulturellt intresserade föräldern o.s.v. För, som Worpole & Knox (2007) påpekar så använder olika grupper i samhället de offentliga miljöerna olika. Ungdomar har fått ganska mycket uppmärksamhet i denna uppsats på grund av att Liebergs forskning var kopplat till dem. Att det är just ungdomars sätt att använda miljön som Lieberg forskat om kan bero på att dessa ofta är överrepresenterade i stadsmiljöer och att deras behov av den offentliga miljön är extra påtagligt (Lieberg 1993, s. 205).

Att skapa levande stadsrum där det fysiska och sociala möts

Människor själva är som Gehl påpekar en stads största attraktion och dess närvaro har stor betydelse för hur vida en stad genererar ”liv” (Gehl, 2006, s. 29). Hur människor använder sig socialt av staden har undersökts tillsammans med fysiska förutsättningar som har betydelse för denna användning. Nedan sammanfattas några av dessa fysiska förutsättningar som kan uppmuntra människors närvaro i stadsmiljön och som landskapsarkitekten kan vara med och påverka.

Att platser i den offentliga miljön har blandad funktion är viktigt av flera anledningar. Det gör att människors avsikter eller handlingar på en plats är varierande och att den blir intressant genom att användas till lite av varje. Det gynnar också den territoriella komplexiteten som Kärholm (2004) beskriver som avgörande för hur välbesökt en plats blir.

Att gatan har ögon och inte vänder ryggen till är viktigt för att människor ska känna sig trygga som främlingar bland andra främlingar och använda de offentliga rummen i större utsträckning (Jacobs, 2004). Detta hävdar Jacobs (2004), åstadkoms genom att ha fasader ut mot de gator som befolkas och att bostäder blandas med annan verksamhet så att gatorna trafikeras frivilligt under dygnets alla timmar. Enligt Jacobs (2004) är även korta kvarter med många tvärgator positivt då detta ger

många gathörn med bra förutsättningar för butiker och mötesplatser att inrätta sig.

Olika grader av offentlighet så som halvoffentliga och halvprivata zoner utöver de helt privata och offentliga gör enligt Gehl (2006) att människor får en större zon som de känner sig bekväma att röra sig i och folk vågar gå ett steg längre i den offentliga miljön.

Att gaturummet är flexibelt och anpassat för människan och inte för bilen kan underlätta för människors spontana aktiviteter att uppstå. En bred trottoar ger utrymme för barn att leka eller en uteservering att ställas upp. Att det finns stå- och sittmöjligheter i kantzoner gör att människor kan ”hänga” och betrakta stadslivet men för mycket ”möblering” gör enligt Kärholm (2004) en plats mindre använd och låst i sin funktion.

Att människor inte skiljs åt med väggar, olika nivåer, och trafik gör det, som Gehl (2006) beskriver, lättare för kontakt mellan människor att uppstå. Denna möjlighet till kontakt är viktig för att skapa en viss spänning i att möta okända som kända människor när man vistas i stadsmiljön.

Olika typer av rum i staden är av betydelse. Även oplanerade rum och restytor som innehåller möjligheter för egna initiativ är viktiga för vissa individers behov att dra sig undan i den offentliga miljön hävdar Lieberg (1993) och Janäng (2010).

Förhållandet mellan människan och den offentliga miljön är komplext. Och just komplexiteten är en återkommande faktor som flertalet författare återkommer till. Äldre städer med sina smala gator, invecklade struktur och varierande funktioner framställs ofta som typexempel på levande och komplexa stadsmiljöer av flertalet författare som uppsatsen refererar till. Vi kan hämta inspiration från dessa miljöers anpassning till människan och framför allt se till de bakomliggande anledningarna till att de fungerar så bra. Men vi bör också komma ihåg att de skapades i en annan tid och för en annan vardag än den vi har idag.

Uppsatsen har bara riktat in sig på det sociala beteendet som är kopplat till det direkt fysiska rummet och inte berört det mentala eller det virtuella rum som den offentliga miljön också utgör. Att man fysiskt befinner sig på en plats och mentalt kan vara någon annanstans skapar kanske andra förhållanden än de som är synbara med blotta ögat. Idag kan man exempelvis befinna sig i en tät folkrik miljö onstage men med hörlurar och datorer stänga av den världen och dra sig undan för sig själv. Att platser är platser även utanför den fysiska världen har också betydelse för hur de bör utformas och i mötet mellan dessa världar kan arkitekten ha en viktig roll som skulle kunna undersökas ytterligare. Slutligen så skulle jag vilja säga att komplexiteten i stadsmiljön även består i mötet mellan det ordnade och det oordnade. Det som går att planera för och det som inte gör det. Landskapsarkitekter är med och formar stadens sceneri, de kan inte skriva manuset, men däremot kan de skapa platser för historier att börja...

REFERENSER

Tryckta källor

- Gehl, Jan (2006) *Life Between buildings- using public space*. Köpenhamn: Arkitektens forlag. The Danish Architectural Press.
- Gehl, Jan (1971) *Livet mellem husene*. Köpenhamn: Arkitektens forlag. The Danish Architectural Press.
- Goffman, Erving (1995) *Jaget och maskerna. En studie i vardagslivets dramatik*. Kristianstad: Kristianstads Boktryckeri AB.
- Guwallius, Kolbjörn (2010) *Sätta färg på staden- Obeställd kreativitet i det offentliga rummet*. Årsta: Dokument Press.
- Jacobs, Jane (2004) *Den amerikanska storstadens liv och förfall*. Göteborg: Bokförlaget Diadalos AB.
- Kärholm, Mattias (2004) *Arkitekturens territorialitet*. Lund: Grahns Tryckeri AB.
- Lefebvre, Henri (1991) *The Production of Space*. Oxford: Blackwell.
- Mitchell, Don (2003) *The right to the city: social justice and fight for public space*. New York: Guilford Press.
- Olsson, Lina (2008) *Den självorganiserade staden: appropriation av offentliga rum i Rinkeby*. Lund: Grahns Tryckeri AB.
- Tibbalds, Francis (2001) *Making people-friendly towns*. London: Spon Press.

Elektroniska källor/Internet

- Cerwén, Gunnar (2010) "Ljud fördjupar upplevelsen av platsen" (s. 4-14), i: *Movium-Bulletinen*, nr 1-2. Tillgänglig via: <http://www.movium.slu.se/publikationer/> [Hämtad 2011-08-01]
- Lieberg, Mats (1993) "Ungdomarna, Staden och det offentliga rummet" (s. 00-88), [www]. Tillgänglig via: <http://www.liu.diva-portal.org/smash/get/diva2:201205/FULLTEXT01> [Hämtad 2011-04-20]
- Janäng, Marie (2010) *Stadens odefinierade rum* [www]. Tillgänglig via: http://stud.epsilon.slu.se/1124/1/janäng_m_100503.pdf, [Hämtad 2011-04-30]
- Malmö Stadsbyggnadskontor (2010) *Möten i staden – om vikten att se den andre i vardagen*, [www]. Tillgänglig via: <http://www.malmo.se/Medborgare/Stadsplanering--trafik/Stadsplanering--visioner/Oversiktsplaner--strategier/Pagaende-oversiktsplanering/Moten-i-staden-.html> [Hämtad 2011-08-05]
- Malmö Street Projects (2011) [www]. Tillgänglig via: www.malmostreetsproject.se/ [Hämtad 2011-05-26]
- Ne.se, Nationalencyklopedin, [www]. [Hämtad 2011-05-26]
- Olsson, Tiitti & Lenninger, Anna (2009) "Varför byggs det så många bostäder men så få städer?", i: *Movium-Bulletinen* nr 3-4, [www]. Tillgänglig via: <http://www.movium.slu.se/publikationer/> [Hämtad 2011-01-04]

Worpole, Ken & Knox, Katharine (2007) *The social value of public spaces* Tillgänglig via: <http://www.jrf.org.uk/publications/social-value-public-spaces> [Hämtad 2010- 08-01]